

ARHITEKT SAŠA DEV IN MARIBOR

ARCHITECT SAŠA DEV AND MARIBOR

UDK 929
COBISS 1.02 pregl. znanstveni članek
prejeto 9.10.2007

izvleček

Saša Deva uvrščamo med arhitekta, ki so s svojim delom in delovanjem bistveno vplivali na razvoj arhitekture v mestu Maribor, bili hkrati tvorci in usmerjevalci razvoja in to v obdobju, ki ni bilo naklonjeno sodobni arhitekturi. Njihova dela predstavljajo mejnike na tej razvojni poti. Čas tem delom ni odvzel svežine, mnoga ohranjajo trajno vrednost in vedno znova presenečajo z dognano formo, domišljeno vsebino in konstrukcijo. To je mogoče le tam, kjer je prisotno široko poznavanje razvojnih tokov in njihove filozofije, problematike in dilem ter sposobnost poglobljene, objektivne kritične analize razvojnih poti.

Pred tem je bilo arhitekturno snovanje v mestu Maribor enačeno s stavbarstvom, prevladovali so historični slogi, v mestu so delovali arhitekti in gradbeniki, ki so prišli iz tujine, ali pa je mesto za bolj pomembne stavbe in projekte vabilo tuje arhitekta. Dev izvira iz Plečnikove šole za arhitekturo in stoji na idejnih pozicijah moderne arhitekture. Pri tem pa ne gre za nekritično sprejemanje načel arhitekta Jožeta Plečnika in posnemanje trendov moderne arhitekture, ampak za analitičen in konstruktiven pristop do arhitekture. Ob dejstvu, da je njegovo ustvarjanje v Mariboru izjemno plodno, ga upravičeno uvrščamo med pionirje "mariborske arhitekture".

abstract

Saša Dev is among those architects who have deeply influenced the development of architecture in the town of Maribor through their work and activities. They were at the same time creators and guides for development in times not favourable for contemporary architecture. Their works are milestones in this development. Time has not robbed the works of Saša Dev of their freshness, and many of them are of permanent value and keep surprising us with their thoughtful form, content and construction. This is only possible when there is a broad knowledge of development trends and their philosophies, and an acquaintance with issues and dilemmas, combined with an ability to profoundly, objectively and critically analyse the paths of development.

Previously, architectural design in Maribor was equated with building trades, historical styles dominated, and architects and builders from abroad worked in the town. Foreign architects were invited to the town to design buildings of importance. Dev comes from the Plečnik school of architecture and advocates the ideas of modern architecture. But this does not mean uncritical acceptance of Plečnik's principles, or emulation of modern architectural trends, but an analytical and constructive approach. Given his exceptionally prolific creative work in Maribor, we rightly rank him among the pioneers of "Maribor architecture".

ključne besede:

Arhitektura, Saša Dev, Maribor, modernizem, kontekstualizem, mesto.

key words:

Architecture, Saša Dev, Maribor, modernism, contextualism, town.

"Če se ozremo po arhitekturnih dosežkih, ki artikulirano uresničujejo kakovostno raven, pridemo do ugotovitve, da je bila ob Ljubljani le v Mariboru, drugem največjem slovenskem mestu, dosežena avtonomna načrtovalska osredotočenost, ki bi jo lahko identifikacijsko opredelili s tesno pripadnostjo lokusu. Drugod je šlo bolj ali manj za sočasno uspešne posameznike ali občasna in priložnostna gostovanja iz Ljubljane, ponavadi arhitektov rojakov. Dejstvo je torej, da lahko upravičeno govorimo o "mariborski arhitekturi", Fran Šijanec bi rekel o "mariborski praksi". Razlogi za to so bili zastavljeni, kot vemo, že v obdobju med svetovnimi vojnami, z vidnim ustvarjalnim arhitekturnim in urbanističnim prispevkom arhitektov J. Černigoja, S. Deva, L. Humka, Viktorja Vičiča idr." [Bernik, 2004:147].

Saša Dev je med letoma 1921 in 1922 študiral arhitekturo v Münchnu, nato v Ljubljani v seminarju profesorja Plečnika, kjer je leta 1927 diplomiral. Naselil se je v Mariboru, enako tudi njegov sošolec Jaroslav Černigoj. Skupaj sta leta 1928 ustanovila projektivni biro. Uspešno zastavljeno delo je ogrozila gospodarska kriza. Zaradi pomanjkanja naročil sta se arhitekta razšla. Černigoj je leta 1935 stopil v državno službo in se zaposlil pri mestnem gradbenem uradu. Dev je vztrajal na samostojni poti, še vedno pa sta v skladu z možnostmi občasno sodelovala. Po drugi svetovni vojni je bil Dev zaposlen v raznih projektivnih birojih. Bil je direktor, projektivne organizacije Slovenija-projekt, podružnica Maribor, od leta 1947 do leta 1952, ko postane direktor podjetja Projekt Maribor, ki je izšlo iz

Slovenija-projekta. Podjetje je vodil do upokojitve leta 1965.

Ločitev arhitektov Saša Deva in Jaroslava Černigoja ne pomeni samo, da sta manj sodelovala, pač pa tudi, da sta po različnih poteh oblikovala arhitekturo mesta Maribor.

Jaroslav Černigoj je kot mestni arhitekt med letoma 1935 in 1938 delal na prvi fazi regulacijskega načrta, na izdelavi programa za regulacijo. V regulacijo je zajel vse mesto, ne glede na upravno razdelitev po posameznih občinah. Za ožji gradbeni okoliš je določil že pozidane in parcelirane površine, ki so bile prometno in komunalno opremljene, vključno z mestnim tkivom vzdolž prometnic. Še nepozidane površine med njimi so predstavljale širši gradbeni okoliš, kjer je bila zidava dovoljena šele, ko so izdelali podrobne regulacijske načrte in zemljišča tudi komunalno opremili. V zaščiteni pas s popolno prepovedjo gradnje so bile umeščene pretežno površine na mestnem obrobju.

Saša Dev se je ukvarjal predvsem z gradnjo poslovnih in stanovanjskih objektov ter oblikovanjem notranje opreme. Njegovo delovanje lahko razdelimo na dva dela: na obdobje do druge svetovne vojne, ko Dev deluje kot samostojni arhitekt, pa na obdobje po drugi svetovni vojni, do upokojitve leta 1965, ko je bil zaposlen kot direktor v javnih podjetjih. Prvo obdobje, ko je deloval kot projektant, je relativno pregledno. Od leta 1931 do 1941 je ustvaril več kot 50 arhitekturnih del, od tega večino v mestu Maribor. Vsa ta dela, pod katerimi je podpisan, ali kot avtor arhitekture ali kot odgovorni projektant, so zanesljiv dokaz

njegovega delovanja na področju arhitekture v mestu Maribor. Neraziskano in težje je oceniti obdobje njegovega ustvarjanja po vojni, ko je bil zaposlen v raznih projektivnih organizacijah in bil direktor javnih projektantskih podjetij. Nobeno od del, ki so nastala v tem času, v strokovni literaturi ni vodeno pod njegovim avtorstvom, niti soavtorstvom. Ali ga je doletela podobna usoda kot arh. Maksa Fabianija, ki tudi ni bil podpisan pod številnimi projekti, bo razjasnila nadaljnja raziskava njegovega dela. Vendar že danes ne moremo mimo dejstva, da imajo projekti, ki so nastali v tem času, enake detajle kot njegova predvojna arhitektura (stopnišča, okna, fasadni pasovi ...).

Arh. Saša Dev se formalno ni ukvarjal s prostorskim načrtovanjem, kot se je njegov kolega Jaroslav Černigoj, vendar je s svojimi arhitekturami vplival ne le na podobo, temveč tudi na razvoj mesta Maribor.

Podobno bi lahko govorili o Ljubljani in Plečniku, ki je z ustvarjanjem arhitektur, zasnovanih tako, da so se povezovale v širšo celoto in omogočale nastajanje novih ambientov, ustvaril tako imenovano Plečnikovo Ljubljano.

Lahko bi rekli, da je Saša Dev deloval na arhitekturo mesta Maribor "od spodaj navzgor". Skratka, s svojimi deli v različnih predelih je oblikoval mesto. Jaroslav Černigoj pa kot mestni arhitekt "od zgoraj navzdol" – prek regulacijskega načrta. "V tedanje kulturno zaostalo okolje, kjer so arhitekturo enačili z obrtništvom, sta zaorala ledino. Njuno delo ni bilo lahko, saj je bil boj za naročila in proti nazadnjaški miselnosti trd. Kljub temu se jima je posrečilo uresničiti nekaj projektov, ki so postali temeljni kamni sodobne mariborske dejavnosti." [Pirkovič-Kocbek, 1982:18].

Stanje v mestu Maribor v splošnem in na področju arhitekture po 1. svetovni vojni.

Obdobje načrtnega ponemčevanja v času Avstro-Ogrske na območju Maribora se je končalo leta 1918. Po koncu 1. svetovne vojne, s priključitvijo Maribora Jugoslaviji, je mesto prešlo v slovenske roke, kljub temu pa so lastniki industrije še naprej ostali tujci – predvsem Nemci in Židje ter Čehi. Tudi velik del meščanskega sloja se je štel za nemškega. Kot nov kulturno-socialni dejavnik so nastopili Slovenci, priseljenci s Primorske. Skupaj s prilivom prebivalstva z bližnjega podeželja, zaradi vse večjih potreb industrije, so tvorili potencial za novo meščansko plast, ki pa seveda še ni bila izoblikovana kot stara avtohtona avstrijska. To je eden glavnih razlogov, da je v kulturnem oziru v obdobju stare Jugoslavije vladalo precejšnje mrtvilo, provincializem, zaprtost in konzervativizem. Maribor je v vseh ozirih izgubil močno povezavo s severom – z Dunajem in Gradcem in se je v ekonomsko-politično-kulturnem smislu obrnil proti jugu. V tem času je tudi tekmoval z Ljubljano, ki pa je imela to prednost, da se je razvila že v okvirih avstro-ogrške države, Maribor pa je to zamudo šele sedaj skušal postopoma nadomestiti.

V času med obema vojnoma so nakazane gospodarske, družbene in kulturne razmere generirale izredno živahno gradbeno dejavnost. Pri tem je tako po površini kot tudi po številu objektov izstopala družinska stanovanjska gradnja v obliki neurejenih predmestnih naselij. Takšna zazidava je

obsegala skoraj dve tretjini mestne površine, bila je razdrobljena, komunalno slabo opremljena in pomanjkljivo ali sploh ne urbanistično načrtovana. Gradilo se je pretežno v lastni režiji, razen nekaterih stanovanjskih objektov v ožjem mestnem jedru, ki so jih postavile banke in podjetja. Poskusi organizirane gradnje, ki bi bila več kot samo seštevek kvadratnih metrov izgrajene površine, so bili izjemno redki – omenil bi Vurnikovo delavsko kolonijo iz leta 1928, ki pa presega ožji mariborski pomen.

Nujno je omeniti, "da Maribor še dobro desetletje po koncu prve svetovne vojne ni premogel niti enega domačega, šolanega arhitekta in so zato za pomembnejša naročila, predvsem za projektiranje javnih zgradb, vabili tujce. Med letoma 1925 in 1926 je nastal tako imenovan Mariborski dvor Josipa Costaperarie, Trg revolucije 6. Lastniki gradbenih podjetij so bili večinoma Nemci, vendar so zidali tako za nemške kakor tudi za slovenske naročnike." [Pirkovič-Kocbek, 1982:16,17]. Samostojna projektanta sta bila še Čeh Maks Czeike in Nemeč dr. Erwin Fabrici. Nekaj objektov javnega značaja so izvedli po načrtih Mestnega gradbenega urada, med drugim kopaljšče na Mariborskem otoku.

Šele po letu 1930, z nastopom nove moderne arhitekture v Mariboru, lahko govorimo o začetkih tako imenovane "mariborske prakse". Prva "moderna" stavba je bila zgrajena po načrtih ljubljanskega arhitekta Iva Spinčiča. Z nastopom arhitektov Saša Deva in Jaroslava Černigoja pa je Maribor do začetka 2. sv. vojne pridobil več kot 50 sodobno zasnovanih objektov. Ob tem je treba omeniti še v Pragi šolanega arhitekta Ljuba Humka in arhitekta Viktorja Vičiča, ki sta s svojim delom doprinesla k razvoju sodobne arhitekture v Mariboru.

Če izvzamemo Vurnikovo delavsko kolonijo, načrtnega dela na področju arhitekture in urbanizma v začetku ni bilo. Njegova pionirska prizadevanja v mestu žal niso našla neposrednih posnemovalcev, politiko mestne izgradnje so vodili uradniki gradbenega urada, pretežno v interesu zasebne lastnine. Gradnja je bila predvsem v domeni gradbenih podjetij, ki so vzorce iskali v tujini in jih brez premisleka uporabili z manjšimi spremembami, urbanizem pa je bil izenačen z birokratsko-upravnimi posli. Vseeno je počasi začela prodirati zavest, da je takšno stanje nevzdržno, in da je čas, da bi geodeti in inženirji na gradbenem uradu izročili študij in delo ureditve mesta Maribor arhitektom, ki so edini poklicani za ta posel.

Vpliv del arh. Saša Deva na podobo in razvoj mesta Maribor in sovisnost med hišo in mestom

"Po sodbi je mesto neka vrsta velike hiše in obratno, hiša mesto v malem" [Alberti, 1485].

Navedek lahko razumemo v smislu razmerij med mestom in objekti v mestu ter med objektom in njegovimi deli. Lahko pa trditev razumemo tudi tako, da bodo hiše gradile mesto, če bomo z načrtovanjem mesta ustvarjali primerne podlage za načrtovanje hiš. Zato moramo pri gradnji hiš in načrtovanju mesta pred očmi imeti iste metode in skupne cilje. Navedek torej govori o nujni povezanosti urbanizma in arhitekture, saj predpostavlja, da je mesto neka vrsta velike hiše in hiša mesto v malem. Zato moramo mesto graditi na enak način, kot bi gradili veliko hišo

Slika 1: Zdravstveni dom.
Figure 1: Health centre.

in hišo moramo graditi, kot bi gradili mesto.

Lahko bi rekli, da mora biti v tem primeru v vsakem delu mesta prisoten princip mesta in mesto mora povezovati vse arhitekture v večjo celoto.

Urbanizem in arhitektura

Urbanizem se je kot disciplina pojavil zaradi novih problemov, kot so nekontrolirana in hitra rast, pomanjkanje stanovanj, problematika degradiranih območij, socialni problemi... Kot orodja za svoje delo urbanizem uporablja različne znanstvene metode, od statističnih do matematičnih analiz, optimizacije itd.

Danes se urbanizmu dodeljuje vloga edino pristojnega foruma za načrtovanje mesta, ne le za območje določanja namembnosti in načrtovanja širšega prostora ter regije, temveč tudi oblikovanja mestnega prostora. S tem je arhitektom odmerjena podrejena vloga, omejena zgolj na pozidavo določenih območij.

Vendar je takšna ločitev nelogična in neprimerna, saj je pozicija arhitekta, ki se ne ukvarja s tem, kaj se gradi in kje, ampak samo še kako, v smislu arhitekture mesta slaba. To pomeni, da je arhitektura omejena le na formalen izraz in organizacijo prostora znotraj odmerjene parcele. Posebej problematično postane vprašanje, ko prostor ločeno urejajo še gradbeni inženirji, kar se dogaja pri načrtovanju cest, železnic in mostov. Tako pridemo do delitve območij na dele, ki niso več elementi celote – mesta.

Pri tem pa je nujno opisati, na kakšen način naj se mesto – kot arhitektura razvija. Principe, po katerih naj se mesto gradi, če hočemo govoriti o njem kot o arhitekturi, bi lahko strnili v dve definiciji. Prostorski sistem mora biti razpoznaven, mesto mora biti berljivo kot struktura, in če želimo, da bo *genius loci* tudi *stabilitas loci*, se mora mesto v svojem razvoju in rasti nenehno ozirati po principu svojega nastanka, ki je lastno le njemu samemu in ga zaradi tega lahko doživljamo tudi kot posebno izkušnjo.

Slika 2: Banka.
Figure 2: Bank.

Primer Maribor

Saša Dev in Jaroslav Černigoj sta leta 1928 ustanovila skupen arhitekturni biro in zelo uspešno delovala do leta 1935. Zaradi že prej omenjenih dejavnikov se je njuna pot razšla. Jaroslav Černigoj je postal mestni arhitekt in je urejal mesto s pomočjo regulacijskega načrta, medtem ko je Saša Dev še naprej intenzivno projektiral. Prav ta dvojnost, da je eden urejal mesto od zgoraj navzdol, drugi pa od spodaj navzgor, oba pa sta imela pri tem usklajeno vizijo o mestu v prihodnje, je posebnost v času, ko je že prihajalo do ločevanja med arhitekturo in urbanizmom.

Modernizem

"Arhitekturna teorija in estetika moderne arhitekture 20. stoletja sta orientirani k izoliranemu objektu, k zgradbi kot avtonomni, samozadostni (umetniški) celici, kratka kritika in zgodovinske moderne arhitekture opisujeta in ocenjujeta objekt sam na sebi – na enak način kot slikarsko delo, skulpturo, literarno ali glasbeno delo. Obenem je mestni prostor degradiran na nivo tehnične, prometne in komunalne površine." [Vodopivec, 1993:89].

Razloge, zakaj je za modernizem značilno ozko zanimanje za arhitekturo brez njenega prostorskega konteksta, lahko iščemo v zgodovini arhitekturnega zgodovinskega kot disciplini, ki se je že od nekdaj [Fischer von Erlach, Entwurf eine historischen Architektur, 1721] zanimala predvsem za arhitekture kot posamezne stvaritve, ki jih je lažje opisati in doumeti kot večje urbane prostore. Drugi razlog je iskati v samem modernizmu kot gibanju, ki je v svojem bistvu nosil poslanstvo arhitekture kot generatorja socialnih sprememb in je arhitekturo apliciral po enakih principih v različna okolja. Tretji razlog lahko najdemo v pojavu urbanizma in ločenem načrtovanju arhitekture ter mesta.

Kontekstualizem

"Če bi želeli natančneje definirati arhitekturni kontekstualizem, bi bila morda najustreznejša misel Roberta A. M. Sterna, da

Slika 3: Banka.
Figure 3: Bank.

kontekstualizem pojmuje individualno stavbo kot fragment širše celote." [Vodopivec, 1993:90].

S tem se je po koncu modernizma zgodil velik preobrat, vendar o uveljavitvi tega preskoka lahko govorimo šele v 70-ih letih prejšnjega stoletja – z izidom knjige Arhitektura mesta in Kompleksnost in kontradiktornost v arhitekturi [A. Rossi, R. Venturi].

Arhitekt Saša Dev in modernizem – kontekstualizem

Delo Saša Deva razni arhitekturni kritiki označujejo kot arhitekturo, ki ima vzor enkrat v ekspresionizmu (Zdravstveni dom v Sodni ul. 10, 1931), drugič v funkcionalizmu (Banka v Tyrševi ul. 10, Maribor, 1932), v naslednjem primeru govorijo o klasicizmu in kultiviranem funkcionalizmu (Poslovno-stanovanjski objekt, Gospodarska zavarovalna gradnja, Ulica talcev 3), ne nazadnje tudi o arhitekturi, katere vzore najdemo v arhitekturi 19. stoletja (Večstanovanjski blok J. Hutterja, kare Prešernova-Razlagova-Maistrova-Heroja Staneta). Tako lahko ocenimo, da gre pri njegovem ustvarjanju iskati skupni imenovalec njegove arhitekture v dveh elementih: v sodobnih principih arhitekturnega oblikovanja in konstrukcijskih zasnov ter v prostorskem kontekstualizmu. Vsaka od zgoraj naštetih arhitektur je namreč ocenjena kot vrhunski dosežek arhitekturnega oblikovanja. In vsaka je drugačna glede programa in konteksta, v katerega je postavljena, ob tem pa je rešitev praviloma sveža in sodobna, tako v smislu arhitekturnega izraza kot tudi v zasnovi konstrukcij. Lahko bi rekli, da je Devov modernizem, ki je izrazito kontekstualen, prehitel trende v Evropi za dobrih 30 let. Nekritično povzemanje temeljnih del modernizma in prenašanje le-teh v druga okolja predstavlja temno stran modernizma. Z nekritičnim povzemanjem se izgublja inovativnost, predvsem pa kontinuiteta in tradicija.

Glede na to, da je tema pričujočega spisa omejena na arhitekta Saša Deva in mesto Maribor, se bom v analizi dotaknil le objektov v mestu in se pri tem omejil na najbolj

Slika 4: Poslovno – stanovanjski objekt.
Figure 4: Office and residential building.

značilne primere. Pri vrednotenju arhitekture se bom omejil le na vprašanja, v kakšnem smislu in na kakšen način so objekti prispevali k urejanju in arhitekturnemu razvoju mesta Maribor.

Vsako mesto je enkratna stvaritev in pri svojem razvoju in rasti se mora nenehno ozirati po izvoru svojega nastanka, saj ga ta določa in razlikuje od drugih. V tem smislu tako govorimo o "mesta na mestu – to temelji na reinterpretativnem odnosu novega do že obstojnega fizičnega (pomenskega) konteksta in mesto v mestu ali mesto po delih – to temelji na podmeni, da mora vsak nov element mesta oziroma mestni predel povzeti v malem ustroj, značaj in vsebino mesta kot celote." [Koželj, 1987:14].

Projekt palače Osrednjega zavoda za zavarovanje delavcev je prva arhitekturna stvaritev arhitekta Saša Deva v mestu Maribor. Projektna naloga je bila razmeroma zahtevna, saj je bilo treba na lokaciji predvideti zelo različen program. Gre za umestitev ambulant, javnega kopališča, poslovnih prostorov in stanovanj. Lokacija objekta je bila predvidena v jugozahodnem delu pravokotne parcele, ki je bila omejena s štirimi ulicami. V izredno močni konkurenci tridesetih udeležencev je na arhitekturnem natečaju zmagal arhitekt Dev in dobil naročilo. Žal zapisnika natečajne komisije nimamo in smo tako prikrajšani za strokovno utemeljitev primernosti gradnje. Delo lahko tako ocenjujemo na podlagi podatkov, ki jih imamo (karta Maribora iz tistega časa in situacija na tem območju danes).

Arhitekt Saša Dev se pri projektiranju objekta ni odločil za delitev stavbnih mas po programih, temveč je zasnoval kompakten objekt, ki ustvarja robno zazidavo. Vogal je poudarjen z vhodom ter polkrožnimi balkoni in kot osrednji element povezuje oba kraka. S tem, ko je določil vogal takrat še razmeroma prazne pravokotne parcele, ki je bila predvidena za pozidavo, je določil tudi prostor pozidave. Danes je ta prostor, kare Partizanska ul., Sodna ul., Ul. talcev in Vošnjakova ulica, pozidan ter deluje homogeno in mestotvorno, z nizi objektov in uličnim prostorom.

Slika 5: Večstanovanjski blok.
Figure 5: Apartment block.

Če se ozremo po določilih, ki govorijo o tem, na kakšen način bomo ustvarili arhitekturo mesta, bi v tem primeru lahko govorili o mestu po delih – kjer vsak element mesta soustvarja mesto kot celoto. V tem primeru vogal določa kare in kare predel mesta.

Pri projektu bančnega poslopja v Tyrševi ulici je bil predmet umestitve bančno poslopje s pisarnami in stanovanji. Gradnja je bila predvidena v starem mestnem jedru, na vogalu Tyrševe in Slovenske ulice. Kritiki projektu očitajo pomanjkanje kontekstualnega pristopa do mesta, ker naj bi se slabo prilagajal zgodovinskemu mestnemu jedru. Vendar je v perspektivi Slovenske ulice (slika 2) očitno, da objekt presega gabarite sosednjih stavb ter se celo odmakne od uličnega niza in tako omogoča širšo cesto. To moramo razumeti v kontekstu tedanjega ureditvenega načrta mesta, po katerem naj bi Slovenska ulica postala ena od povezovalnih cest med vzhodom in zahodom Maribora – nadaljevanje Partizanske do Gosposvetske ceste. Ko pogledamo objekt z Gosposke ulice (slika 1), pa se nam pokaže mojstrstvo arhitektov Černigoja in Deva, ki sta uspela zgraditi objekt, ki še danes deluje moderno in sveže in je po pisanju Frana Šijanca [1961:459] "prva zares moderna, kubično in prostorsko oblikovana arhitektura funkcionalističnega tipa, skladna, plemenita, na ploskvah brez zunanega lišpa, toda v materialu in konstrukciji, v proporcijah in strukturi razčlenitvi ... vseskozi organsko pretehtana stavba". Obenem sta arhitekta umestila stavbo v prostor tako, da je Tyrševa ulica, kot ulica historične vrednosti, pridobila na pomenu.

Potemtakem lahko govorimo mestu po delih, kjer sta arhitekta postavila okvir za novo Slovensko ulico, ki ni bila realizirana, hkrati pa sta nadaljevala izgradnjo Tyrševe ulice s posebnim poudarkom na historični vrednosti.

V oceni objekta Gospodarske zavarovalne gradnje imamo pri vrednotenju na razpolago dvoje: zgodovinske slike lokacije pred in po gradnji, ki jih je posnel sam arhitekt in situacijo v mestu danes. Lokacija je v že prej omenjenem kareju – Partizanska

Slika 6: Večstanovanjski blok.
Figure 6: Apartment block.

ul., Sodna ul., Ul. talcev in Vošnjakova ulica na njegovem severozahodnem vogalu. Ta vogal je bil vrsto let slepa fasada v mestu in se je zaradi izjemno ozke parcele zdel nezazidljiv. Tlorisna razmerja so namreč cca. 50 metrov proti 4 metre.

Zgovoren je navedek: "V letu 1937 je zasnoval eno svojih najboljših del – poslopje Gospodarske zavarovalne zadruga Drava, stavbe, ki stoji danes na vogalu Partizanske in Ulice talcev. V tem projektu je različne in heterogene mase obstoječega stavbnega fonda zakril s plaščem suvereno oblikovane arhitekture, ki vzpostavlja nova, a ne tuja merila tega prostora. Dolga in ozka stavba s klasično formirano bazo, okroglimi stopnišnimi okni in predrto ograjo nadkrite terase uveljavlja principe preišljenega in kultiviranega racionalizma". [Reichenberg, 1996].

Pri vrednotenjih, ki govorijo o principih, po katerih nastaja arhitektura mesta, lahko na tem mestu govorimo o reinterpretaciji zidu v smislu lebdeče bele strukture. Ob tem lahko govorimo tudi o mestu po delih, saj se objekt v parterju in po višini ujema z gabariti karejske gradnje in se tako navezuje na kontekst kareja.

Večstanovanjski blok je nastal po naročilu industrialca dr. Draga Paljaga.

Gre za območje med dvema historičnima stanovanjskima objektoma iz začetka 19. stoletja.

Arhitekt je višino objekta poravnal z višino višjega. S tem je ustvaril zaključenost ulične linije. Objekt je v osnovi zasnovan zadržano in se kot tak zgleduje po sosednjih objektih. Sodoben element v oblikovanju je veliko okno v prvem nadstropju, ki označuje vhodno avlo in veliko ložo razkošno zasnovanega meščanskega stanovanja ter zasnove stanovanj samih.

V tem primeru bi lahko govorili o mestu po delih, saj arhitekt z interpolacijo, ki se zgleduje po sosednjih objektih, ustvarja zaključen kare, ki sooblikuje mesto.

Tudi v tem primeru lahko govorimo o mestu po delih, kjer arhitekta z izgradnjo kareja nadaljujeta izgradnjo mesta v smislu

izgradnje stavbnih otokov na območju med historičnim mestnim jedrom in industrijskim Meljem.

Ob tem gre še za razlikovanje v homogenem.

Objekt je namreč zasnovan kot stanovanjski kare, vendar ne tako kot sosednji kareji, ki so sestavljeni iz različnih nizov hiš, ki se združujejo v karejske sklope, pač pa kot stavbna struktura, sestavljena iz štirih lamel: dveh nižjih na vzhodu in zahodu in dveh višjih, nazaj umaknjenih, na severu in jugu. Prav takšna zasnova omogoča, da kare ne deluje togo in statično, ampak zaradi različnih višin in zamikov dinamično.

V smislu takratnih urbanističnih načel, ki so zagovarjala odprte strukture karejev (npr: Dukičevi bloki v Ljubljani arhitekta Jožeta Sivca), je Hutterjev blok bolj klasične zasnove – pozidan po vsem obodu. Vendar lahko to takrat ocenjeno pomanjkljivost vidimo kot prednost. Hutterjev blok predstavlja objekt, ki v kareju ustvarja zeleno parkovno oazo, namenjeno stanovalcem, ločeno od mestnega utripa. Kot izredno kakovost lahko ocenimo parkovno urejen odmik od ulice ter kultivirano pročelje, ki kljub nedokončani fasadi (fasada bi morala biti iz kamna, ki pa je bil odpeljan in krasi novo pošto v Ljubljani) še vedno deluje sodobno in urejeno.

"Robna zazidava celotnega oboda, katere vzorec najdemo v arhitekturi 19. stoletja, formira zunanji in notranji del, ustvarja delitev, ki ji sledi tudi zasnova stanovanj. Ta so za današnje pojme "neracionalna" in "nefunkcionalna", vendar jim prav odklon od teh kriterijev, ki jih je prinesla organizirana stanovanjska gradnja po 2. svetovni vojni, daje etiketo brezčasnosti in poglobljene uporabnosti. Predolge predsobe, prehodne in prevelike sobe, previsoki stropi itd. so možnosti osebne identifikacije, identitete in navezanosti, ki iz stanovanj delajo domove. In v Hutterjevem bloku ljudje ne stanujejo, tam so doma". [Reichenberg, 1996].

Izgradnja objekta v ulici Heroja Šlandra sega v leto 1937. V tistem času je bil to prostor med industrijskim Meljem in starim mestnim jedrom. Če pogledamo karto Maribora, na tem območju vidimo nastavke karejske gradnje. Tudi objekt Saše Deva je zasnovan tako, da sta obe stranski fasadi slepi in omogočata nadaljnjo izgradnjo mesta ob ulični liniji. Zaradi te omejitve je Dev objekt zasnoval zelo inovativno, saj je prostore v sredini objekta osvetlil z zenitalno svetlobo.

V tem primeru govorimo o mestu po delih, saj zasnova objekta omogoča in nakazuje nadaljnjo gradnjo.

Zaključek

Dela arhitekta Saše Deva ne moremo preprosto umestiti v okviru posameznih slogovnih značilnosti v smislu standardnih definicij, tudi če se včasih zdi, da gre za približevanja določenim vzorom. Še najlažje ga razumemo v kontekstu ene od interpretacij umetniškega dela, ki naj s sodobnimi sredstvi in na sodoben način odgovarja na zahteve danega prostora in časa.

Globlja analiza njegovih del pokaže, da je pri snovanju posameznih arhitektur prisotno razmišljanje v širšem urbanističnem kontekstu, funkcionalni koncepti, pa tudi razreševanja oblikovno formalnih problemov, gredo vedno v smeri čitljivosti urbanega prostora.

Zanimivo je, da se pri njegovem delu razodeva senzibilnost za arhitektske kakovosti naravnega okolja, kar postane vidno zlasti

pri objektih, ki jih je arhitekt zgradil v naravnem, nepozidanem okolju (vrsta poletnih vil na Pohorju). V zasnovi se razodeva dialog z okolico, tako v materialih kot tudi v oblikovanju, tudi zato ti objekti delujejo sveže in sodobno (Ribniška koča na Pohorju – vila industrialca Hutterja) tudi danes.

Arhitekt Saša Dev odločno stoji na idejnih pozicijah moderne arhitekture, urbanizma in oblikovanja, pri čemer ne gre za nekritično sprejemanje in posnemanje trendov, temveč za analitični in konstruktivni pristop, ob tem pa njegov sodobni rokopis, še posebej pri zastavljanju in obdelavi detajlov, razodeva, da je njegov izvir v šoli žlahtnih načel velikega mojstra Plečnika, ki ga je vse življenje globoko spoštoval.

Analitičen in konstruktiven pristop je v tem primeru izraz hotenja, da z vsako gradnjo gradi tudi mesto, v smislu urejanja delov, ki se združijo v višjo celoto.

Viri in literatura

- Bernik, S., (2004): Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja. Mestna galerija Ljubljana, Ljubljana.
- Bernik, S., Zupan, G. et al., (2001): 20. stoletje: Arhitektura od moderne do sodobne: vodnik po arhitekturi. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana.
- Brvar, A., 1999: Mariborska knjiga. Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana.
- Cilenšek, M., 2006: Prišla je železna cesta, 7 dni št. 21, Maribor.
- Curk, J., 2000: Maribor-vodnik po mestu in bližnji okolici. Umetniški kabinet P. Premzl, Maribor.
- Curk, J., 2004: Mariborske vedute. Umetniški Kabinet Primož Premzl, Maribor.
- Curk, J., 2004: Maribor skozi stoletja. Razprave 1, Založba Obzorja, Maribor.
- Curtiz, J. R. W., 2003: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Curtiz, J. R. W., 2003: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Ferlež, J. 2001: Mariborska dvorišča, MKC, Maribor.
- Framton, K., 2001: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Gideon, S., 1954: Space, time and architecture: the growth of a new tradition. Harvard University Press, Cambridge.
- Hartman, Bruno., 2001: Kultura v Mariboru, Založba Obzorja, Maribor.
- Koselj, N., 1998: Arhitekt Danilo Fürst, magistrsko delo, Fakulteta za arhitekturo gradbeništvo in geodezijo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Koželj, J., 1987: Tipologija mestne stanovanjske arhitekture in njena sovisnost z morfologijo mestnega prostora. Krt, Ljubljana.
- Lobnik U., 2003: Maribor Overload - Preurejanje mesta (19993 – 2003). Mestna občina Maribor, Maribor.
- Pirkovič-Kocbek, J., 1982: Izgradnja sodobnega Maribora. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Peusner, N., 1954: A History of Building Types. Thames & Hudson limited, London.
- Pogačnik, D., 2003: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918 – 1941, Litera, Maribor.
- Puff, R., G., 1999: Maribor, Založba Obzorja, Maribor.
- Radovanovič, S., 2005: Mariborske ulice, Kapital, Maribor.
- Šijanec, F., 1961: Sodobna slovenska likovna umetnost, Založba Obzorja, Maribor.
- Vodopivec, A., 1987: Vprašanja umetnosti gradnje. Krt, Ljubljana.
- Vodopivec, A., 1993: Temelji in meje arhitekturne avtonomije /doktorska disertacija/. Fakulteta za arhitekturo gradbeništvo in geodezijo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Zupančič, B., 2004: Arhitekt Josip Costaperaria in ljubljansko moderno meščanstvo, KUD polis, Ljubljana.